

JIŽNÍ FASÁDA CHRÁMU SV. MICHALA NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

(příspěvek k poznání pražské parléřovské architektury)*

JAROSLAV SOJKA

Vedle současného barokního hlavního vstupu do chrámu sv. Michala na Starém Městě pražském bylo na jižní fasádě objeveno a analyticky prezentováno torzo gotického členění zdi. To je považováno za zbytek velkého portálu katedrálního typu, krytého předsíní. V literatuře registrující nález bývá kladen jeho vznik do druhé poloviny 14. století. Někteří autoři dokonce uvažují o datování blíže polovině století. Vzhledem k nedostatkům v popisu, neexistenci stylového rozboru a značné kvalitě torza, vedeného v literatuře jako portál, jsme se pokusili nahradit alespoň částečně tyto mezery v bližším poznání. Nález lze totiž interpretovat také jako kapli či spojení kaple se vstupem. I přes torzální stav dochování je zřejmá souvislost s pražskou katedrální hutí. V jedné z konzol je možné spatřovat ohlas pražského parléřovského sochařství a k některým detailům lze nalézt četné analogie v internacionálním umění kolem roku 1400.

A remnant Gothic wall was discovered and presented in an analytic way on the southern facade next to the current main Baroque entrance to St. Michael's cathedral at The Old Town in Prague. The wall is considered to be a part of a large cathedral style doorway, protected by a porch. Publications registering this find set its origins to the second half of the 14th century. Some authors consider the dating even closer to the 1350. Although the description is insufficient and the style analysis is missing, yet the remnants were of such quality, that we attempt to fill some of the gaps in the data. This find can also be interpreted as a chapel or a connection of a chapel with a doorway. Despite the fragmentary state a relation with a specific school of masonry is apparent. One of the corbels appears to reflect sculptures by P. Parlér and some details have international analogies around the year 1400.

Klíčová slova — Praha-Staré Město – kostel sv. Michala – kaple – gotické umění okolo roku 1400 – huť katedrály sv. Víta – portál – fantaskní maska

Key words — Prague-Old Town – church of St. Michael's – chapel – Gothic art around 1400 – St. Vitus Cathedral's stone masons lodge – portal – fanciful mask

V 11. století dosahovalo sakrální umění vrcholu v klášteře.

Začátkem 13. století v katedrále. Pro 14. století je charakteristickým dílem sakrálního umění kaple. Je založena, postavena, vyzdobena a udržována jednou osobou nebo malou skupinkou osob spojených duchovním bratrstvím, je spravována soukromými duchovními, jež si majitel svatyně vybírá a odměňuje, je to uzavřené ústraní, jasně vymezené, byť i jen pomyslnou hradbou, jako prostor rozjímání, zpytování svědomí a soukromé modlitby. ...Mnohé z nich jsou součástí rodového sídla, jako Sainte Chapelle svatého Ludvíka nebo oratoř v nejvyšším poschodí Karlštejna, kam císař Karel IV. chodí uctívat svaté ostatky. Jiné jsou stavěny v ulici či městské čtvrti, kde sídlí příslušné bratrstvo. A mnohé jsou postupně zřizovány, jedna vedle druhé, v bočních lodích a apsidě kostelů.

Georges DUBY (2002, 69)

Jeden z nejstarších pražských chrámů, stojící v samém srdci Prahy, při jihozápadním okraji Staroměstského náměstí, byl svědkem mnoha slavných i tragických historických událostí. V románském období patřil k největším církevním stavbám v Praze (LÍBAL/MUK 1996, 44; DRAGOUN 2002, 76–78), pod jeho gotickými klenbami celebroidali mše a kázali Křišťan z Prachatic a Jakoubek ze Stříbra, častým hostem teologických disputací, konajících se na faře, byl Jan Hus. Chrám patřil k prvním, v nichž se přijímalo pod obojí. Po smrti Václava IV. byl kostel lůzou vydrancován. Když před Prahou leželo stotisícové křižácké vojsko, odvezly pražské ženy chrámové lavice na Vítkov ke stavění obranných srubů. Jeho románskou a velkolepou gotickou podobu zastřela barokní přestavba servitů. Při nedávné rekonstrukci a úpravách chrámu pro nové využití, které odporuje památnosti místa, bylo poznání stavebních dějin chrámu značně obohaceno a doplnilo informace

* Věnováno památce Doc. JUDr. PhDr. Dobroslava Líbala, DrSc. (* 15. 10. 1911 Praha – † 9. 2. 2002 Praha), PhDr. ThMgr. Václava Humla, CSc. (* 17. 2. 1940 Praha – † 6. 12. 1998 Praha) a PhDr. Ing. Jana Muka (* 8. 5. 1935 Jindřichův Hradec – † 27. 10. 1994 Praha).

Obr. 1. Staré Město pražské, kostel sv. Michala, jižní stěna. Východní část panelové stěny portálu, okolo či po roce 1400 (foto P. Havlík, 2010).

obsažené v literatuře (BARTŮNĚK 1946; WRATISLAVOVÁ/LORENC 1950; VAJDIŠ/VILÍMKOVÁ 1969; MERHAUTOVÁ 1971; LIBAL 1983).

Po roce 1988 přispěl ke znalosti historické podoby gotického staroměstského kostela sv. Michala stavebně historický průzkum Jana Muka. Z gotického období sondážně zjistil ostění okna na západním průčelí kostela, ve hmotě sloupů našel gotické zdivo a na jižní straně kostela se mu podařilo objevit pravou část původního středověkého vstupu do chrámu. Bylo správné hledat chrámový portál v těchto místech, neboť historické plány a vyobrazení naznačovaly přístup od jihu a severu. Našel jej napravo od vstupu dnešního, sondou odkryl nejdříve jeho východní část (MUK 1989), poté i západní (obr. 10 H+O).¹ Věřil, že odhalil vysoký portál s dvousým vstupem (HUML 1996b, 237, 242), uvažoval o jeho sochařské výzdobě zakryté barokní přizdívkou a nález interpretoval jako monumentální portál s předsíní, která byla vyšší a snad nádhernější než severní předsíní chrámu Panny Marie před Týnem (MUK 1991; MUK 1993). Detailně zakreslil původní profilaci svazku přízedních žeber, včetně jeho soklu a konzoly. Archeologický výzkum Muzea hl. města Prahy vedený Václavem Humlem výrazně doplnil poznání gotické podoby chrámu (MUK/HUML/DRAGOUN 1990; HUML 1996a; HUML 1996b; HUML 1997; HUML 1998). Dobroslav Líbal psal o chrámu sv. Michala několikrát, vsadil chrám do kontextu české a pražské gotické architektury doby vlády Karla IV. a Václava IV. Stavebním typem jej v Praze vývojově zařadil mezi chrám sv. Jiljí a Betlémskou kapli, v Čechách shledal paralely v chrámech v Havlíčkově Brodě a Domažlicích (LIBAL 1946, 83–84; LIBAL 1983; LIBAL 1996a, 20; LIBAL 1996b, 134–136, 187).

Vedle současného barokního hlavního vstupu do chrámu sv. Michala bylo na jižní fasádě objeveno a analyticky prezentováno torzo gotického členění zdi. To tvoří dvě v podstatě shodné části, dochované v různém stupni poškození (viz obr. 9 H+O). Celek byl hrubě osekán při barokizaci chrámových fasád. Gotické torzo lze rozdělit na východní (pravou – obr. 1) a západní (levou) část – z pohledu pozorovatele. Koutová profilace se dobře dochovala střídavě na obou stranách, v soklové části zejména na levé straně. Trnož se skládala ze schodu, na který nepochybně navazovala dlažba, a z pěti polygonálních útvarů, tvořících svazek, z nichž oba krajní vystupovaly ze stěny jen polovinou svého objemu. Nahoře jsou ukončeny ustupující profilací, tvořenou zkosením, oblounem, výžlabkem a opět oblounem.

Po obou vnitřních stranách se dochovala část hladké stěny, vystavěné, jako celý dochovaný úsek zdiva, z pečlivě spárovaných a jemně opracovaných obdélných kvádrů. Na východní straně, ve spodní třetině, je 1,22 m nad dlažbou dobře dochována obdélná nika.² Výše ustupuje hladká zeď šikmým zkosením o několik centimetrů. Stěnu zde člení slepá paneláž, tvořená dvěma lomenými oblouky s vepsanými trojlísty zavěšenými pod římsou, která je nahoře ukončuje (obr. 2). Oblouky jsou spojeny konzolou v podobě fantaskní masky (obr. 3). Ta ale není krytá římsou, profilace z ní vychází vzhůru, procházející římsou a tvořící nad ní střední prut horní kružbové paneláže (obr. 4). Konzola na východní straně se dochovala v celkem dobrém stavu, na straně západní zanikla. Z otisku západní konzoly lze soudit, že měla podobný vzhled a velikost jako maska protější. V obou vnitřních obloucích jsou vymalovány konsekrační kříže – stejnoramenné kříže vepsané do kruhu s dobře dochovanou barevností (obr. 11 H+O). Místy se uchovaly i středověké nápisy rudkou, nakreslený obdélník (černě), stopy červené, žluté a šedé polychromie i zbytky základního nátěru vápennou líčkou.

V koutech vyrůstají ze soklu svazky přízedních žeber, krajní na vnitřní straně vybíhají v zavěšené lomené oblouky a zároveň prorůstají římsou, která oblouky ukončuje. Nad římsou je zeď na obou stranách symetricky vertikálně členěna. Přízední profilace vytvářejí lomené převýšené oblouky, v jejichž vrcholcích jsou vepsány slepé kružby, na každé straně jiné. Spodní část kružby vpravo (východní) je tvořena lomeným obloukem s vepsaným trojlístem. Střed je tvořen kosočtvercem, nad nímž se k trojlístu sbíhají dva plaménky. Protější západní (levá) kružba byla v dolní části tvořena lomenými oblouky s nosy, s trojlístem uprostřed (obr. 10 H+O). Paneláž na obou stranách tak připomíná štíhlá gotická okna s kružbou a středním sloupkem. Na některých kvádrech lze najít kamenické značky. Celkem je jich pět, i když další jsou pravděpodobně skryty či poškozeny (obr. 5).

1 Téma – kostel sv. Michala – je společné s předchozím příspěvkem V. Humla a J. J. Outraty. Aby nedocházelo k duplicitě v obrazové příloze, je zde odkazováno i na obrázky předchozího příspěvku, a to označením H+O po čísle obrázku.

2 Její základní rozměry: výška 101 cm, šířka 41 cm a hloubka 35 cm. Dvě vodorovné drážky naznačují existenci pravděpodobně dřevěných polic. Nika byla uzavíratelná, nejspíše dřevěnými dvířky či kovovou mříží, o tom svědčí obvodový rámeček o šířce 13,5 cm opatřený na vnitřní straně žlábkem o šířce 4,5 cm.

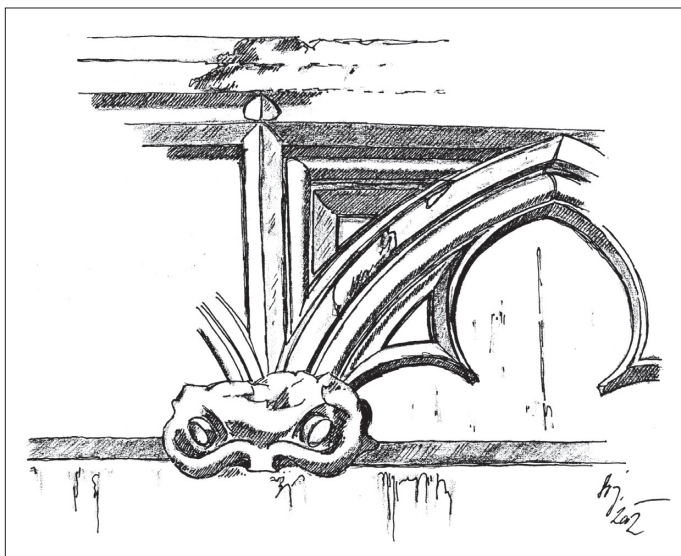
Odhalený celek se vyznačuje vysoce kvalitní kamenickou prací s jemným opracováním povrchu převážně pískovcových kvádrů a jejich pečlivým spojením. Kružba a svislý prut v horních lomených obloucích byly zčásti tesány samostatně a přichyceny na kovové trny (obr. 14 H+O). Gotická profilace byla v některých značně poškozených částech nově doplněna pro analytické prezentování celku. Tato místa jsou dobře rozpoznatelná díky užití jiného druhu kamene (pískovce).

Klademe-li si otázku, kdy vzniklo objevené torzo na jižní fasádě chrámu sv. Michala, je potřeba k jejímu zodpovězení nejen celek detailně popsat, ale využít i stylové analýzy.

Pro soklovou část nalézáme v Praze málo analogií, přesto jen o několik desítek metrů dál bychom viděli podobně uspořádanou trnož západního portálu chrámu Panny Marie před Týnem.³ Profilované ukončení soklu je podobné tomu, které spatřujeme v drobné trnoži v arkýři kaple blízké Staroměstské radnice (obr. 6, 7). Nejzávažnější analogii tvoří soubor trnoží, obíhajících v interiéru a exteriéru katedrály sv. Víta.⁴ U svatomichalského torza ale nejde o jejich přímou nápodobu, neboť zde nalezneme i významné rozdíly, tak např. u trnože v interiéru katedrály dolní obloun předstupuje před svislou spodní část soklu, to vidíme v kapli sv. Václava, nebo horní obloun chybí, příkladem může být pilíř v sakristii. Podobně je tomu u soklu na exteriéru závěru katedrály, obíhajícím kaple i opěráky. Lapidárně lze označit profilaci užitou při ukončení soklu u sv. Michala za typ, který se s různými rozdíly užíval jak u staveb z okruhu Matyáše z Arassu, tak v tvorbě Petra Parléře. Kdyby se datování mělo odvíjet pouze od tohoto architektonického prvku, pohybovalo by se v příliš širokém rozmezí: 1340–1420. I když lze podle profilace soklu někdy určit mistra, huť či její okruh, nebo alespoň změnu výstavby (toto srovnávání se jeví velice potřebným např. u skupiny pozdně gotických sakrálních staveb jižních Čech a bližšího vymezení pojmu tzv. rožmberské stavební huti), právě sokl, stejně jako římsa či kružba, baldachýn a kytka, byl v gotické architektuře nositelem vpravdě internacionálního stylu.

Pod římsou zavěšené kružboví s konzolami nám bezděčně připomene tentýž motiv ve svatováclavské kapli katedrály sv. Víta. Protože tam ale místo konzol vidíme zavěšené lilie, vrátíme se k tomuto příkladu později.⁵ Také horní ukončení čtených sedilí jsou podobně členěna, ať už v podobě vimperku či stlačeného oblouku, často se zavěšeným kružbovím, či alespoň jeho částí. Dobře dochována jsou např. obě sedile v chrámu P. Marie před Týnem (HOMOLKA 1976; FAJT/BOEHM 2006, 468–470, 470–obr.). V interiéru kaple sv. Jiří u augustiniánského kláštera ve Vídni a kaple sv. Kateřiny v dolnorakouském Imbachu⁶ je podobným způsobem členěna zeď pod okny; toto řešení pak ovlivnilo interiér trojlodí a později i kaple sv. Kateřiny v podvěží chrámu sv. Štěpána ve Vídni.⁷ Vidíme je i v presbytářích kostela v Bad Deutsch Altenburg.⁸

Všechny uvedené příklady jsou svatomichalskému velice blízké. Jsou ale obecně příbuznými řešeními stěny, která přinášela k aktuálním dobovým otázkám, na jejichž podobě se kromě stavebních mistrů jistě spolupodíleli objednatelé. Vztah dekorace a stěny, její členění nebo způsob propojení s okny, přiznání či popírání –

Obr. 2. Staré Město pražské, kostel sv. Michala, jižní stěna. Detail spodní části východního fragmentu portálu s někdejší odkládací nikou, popř. sanktuáři, okolo či po roce 1400 (foto P. Havlík, 2010).

Obr. 3. Staré Město pražské, kostel sv. Michala. Fragment východní konzoly s lípanou kružbou, okolo či po roce 1400 (kresba autor, 2002).

3 K chrámu P. Marie před Týnem např. OTRATA 1986; LIBAL 1996; LIBAL/MUK 1996, 136–137 a 158–163; KALINA/KOTÁTKO 2004.

4 Ke Staroměstské radnici např. KIBIC 1971; NOVÝ 1989. Ke katedrále např. LIBAL/ZAHRADNÍK 1999.

5 Zde nás, výjimečně, nechává chladným spor o tvůrce kaple – Matyáš z Arrasu či Petr Parléř?

6 Ke kapli sv. Jiří při klášterním-farním kostele augustiniánů poustevníků ve Vídni, svěceném roku 1341 např. BRUCHER 2000, 263–264. K někdejší kapli sv. Kateřiny, dnes sv. Josefa, bývalého kláštera dominikánek v Imbachu (Dolní Rakousko) ze druhé čtvrtiny 14. století např. BRUCHER 2000, 259, 47–obr.; NUSSBAUM 1985, 142–obr. 103.

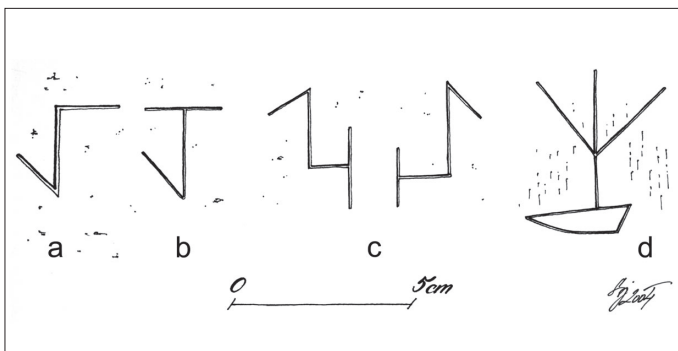
7 K vídeňskému chrámu sv. Štěpána, jeho jižní (vysoké) věži, založené spolu s trojlodím roku 1359, a dolnímu podlaží věže spolu s kaplí sv. Kateřiny, dokončeným do r. 1396 např. BRUCHER 2000, 281–284.

8 Výstavba chóru kostela Zvěstování P. Marie v dolnorakouském Bad Deutsch-Altenburg započala v 80. letech 14. století a byla dokončena do roku 1400, viz BRUCHER 2000, 58–obr., 59–obr., 289–290.

Obr. 4. Staré Město pražské, kostel sv. Michala. Detail římsy a kružboví (foto J. J. Outrata, 1998).

Obr. 5. Staré Město pražské, kostel sv. Michala. Kamenické značky, okolo či po roce 1400 (kresba autor, 2004).

mi, jakoby křičící, je zde použita místo formálně dokonalých lilií (obr. 10). V porovnání s ostatními zbylými konzolami v rozích kaple, zasvěcené svatému knížeti, je také menší. Ale co na svatováclavské kapli ve vztahu k svatomichalskému torzu zaujme nejvíce, je zdánlivý detail – ve styku oblouků nad maskou vertikálně vedený obloun, stejně jak to vidíme u koutových konzol. To je řešení velice blízké, i když je možné namítnout, že obloučkový vlys je tvořený půlkruhy, a ne lomenými oblouky jako u sv. Michala.

Zejména přebohatý exteriér katedrály byl vzorníkem nápadů, neboť zde najdeme celou řadu motivů, nově užitých a navzájem spojených. Na odiv stavěná fantazie, vynalézavost a dovednost druhého stavitele katedrály a jeho dílny mohla sice vzbuzovat závist, ale ponejvíce přinášela inspiraci. Na jižní věži v pásu pod okny 2. podlaží a na severní straně katedrály na vřetenovém schodišti a jeho spojení s příčnou lodí vidíme tytéž motivy, které člení dolní část torza u sv. Michala a interiér kaple sv. Václava. Znovu je to obloučkový vlys se zavěšenými liliemi, členící stěny, dodávající jim nekľidu a zvyšující jejich vertikálnost (obr. 11). Charakteristické je spojení oblouků, byť půlkruhových, do dvojic, jak je nejlépe vidíme na severním schodišti katedrály nebo na noze arkýře kaple Staroměstské radnice (obr. 8, 12).

Pro dolní část svatomichalského torza je ale nejbližší a současně i nejzávažnější analogií členění jižní věže pražské katedrály. Pod velikým oknem na jižní straně věže, v prvním podlaží, pod znakem a římsou, se v podnes nezměněné podobě dochovalo vertikální členění zdi. Celkem šest nik, z nichž obě krajní jsou pozoruhodné. Jsou totiž nahoře ukončeny dvojicí lomených oblouků s trojlístem a nosy. Vnitřní oblouk je celý, vnější jsou zredukované – jsou poloviční. Tam, kde se stýkají, jsou vertikálně rozděleny, přesto je ale jejich spojení zdůrazněno figurální konzolou. Zde tedy

je téměř nadčasová otázka, vždyť provází architekturu starověkou stejně jako současnou. Zdá se, že v období vrcholné a zejména pozdní gotiky se této otázce, můžeme-li soudit podle dochovaných staveb a jejich plánů, dostávalo nebývalé pozornosti.

Jako jeden ze vzorů, z kterého je odvozeno zavěšené kružboví s konzolami u sv. Michala, je možné chápat zavěšené oblouky na exteriéru arkýře staroměstské radnice, které částečně zakrývají mohutné krakorce (obr. 8). Pravým vzorem byla ale nepochybně katedrála sv. Víta, tedy její některé části. Předně již zmíněná kaple svatováclavská, která jistě inspirovala řadu tvůrců, stejně jako mnohem dříve pařížská Sainte-Chapelle. Tvůrce pražské kaple horizontálně rozdělil zeď značně předstupující římsou. Okna jsou nad římsou, pod ní zavěsil pás kružboví s liliemi na koncích. Ale na jižní stěně, uprostřed pod okny, jednu z mnoha lilií zaměnil za figurální konzolu (obr. 9). Vousatá, zamračená tvář s ústy dokořán otevřenými,

konečně vidíme, v Praze při hledání analogií téměř chybějící, ne půlkruhový, ale zavěšený oblouk lomený, navíc s fantazijním monstrem jako konzolou (obr. 13, 14).⁹

Svatomichalské konzoly a baldachýny jsou značně poškozeny (obr. 8 H+O), přesto si lze představit jejich původní podobu. Elegantní prohnutí konzoly, nahoře ukončené římsou, bylo také značně rozšířené. Je možné uvažovat o tom, že konzoly nebyly zdobeny vegetabilním ani figurálním dekorem. A když byly dekorovány, pak byla kryta jen jejich část, takže vlastní tvar konzoly byl dobře viditelný. Hladké kalichovité polygonální dolní části konzol nacházíme v českém gotickém umění převážně v době vlády Václava IV. Zde není třeba vyjmenovávat příklady, je jich mnoho. Ostrost a přímost jehlanců byla postupně nahrazována prohnutím a větším rozevřením. Konzoly jistě nesly sochy, které se nedochovaly. Sochařská výzdoba mohla být ale také jen zamýšlena, a z nějakého důvodu nebyla realizována. Ostatně přibližně od šedesátých let 14. století vznikala ve středoevropském prostředí řada chrámových portálů, až přespříliš bohatých na množství konzol a baldachýnů, u kterých dnes s jistotou nevíme, zda byly vůbec sochami osazeny. Ze zbytků baldachýnů u sv. Michala tušíme, že měly náročně řešenou podobu. Dolní část s vimperky kryla věžici, která ji přerůstala. Zdá se, že se z běžného repertoáru gotického tvarosloví, tedy krabů, kytek, lípaných a zavěšených kružeb, drobných cimbuří, rozetek a klenbiček, jejichž části se na obou baldachýnech dochovaly, nic nevymykalo. Na základě analogií z pražského předhusitského období lze vyslovit domněnku, že byly blízké baldachýnům, které můžeme vidět na některých významných pražských stavbách vzniklých či upravovaných v době vlády Karla IV. a Václava IV. Např. baldachýny z exteriéru a interiéru kaple Staroměstské radnice a severního portálu chrámu Panny Marie před Týnem, exteriéru arkýřové kaple Karolina, portálu v předsíni chrámu Panny Marie pod řetězem a jižního vstupu do katedrály – Zlaté brány.

Při studiu lucemburské architektury, a zejména parléřovské, se mnohdy pro zaujetí klenbami, funkčností stěny a prostorové a vizuální kvality pozapomíná na detaily, jakými jsou právě baldachýny. Ačkoliv diskuse zde může být stejně zajímavá, jako např. nad klenebními schémata Parléřovými. Jako malý příklad lze uvést baldachýny, zdobící vnější zdi i triumfální oblouk uvnitř kaple Staroměstské radnice, zcela se vymykající všem ostatním, v Praze z tohoto období dochovaným. Snad se v nich zrcadlí dva proudy architektonické tvorby následující nedlouho po sobě. Starší styl, přibližně ze šedesátých let 14. století – který lze označit za francký (s centrem v Norimberku), projevující se střídáním půdorysů baldachýnových fiál bez zakrytí kružbovím, a mladší, přicházející ke slovu v osmdesátých letech, který lze určit jako rakouský – alespoň trochu konkrétněji – vídeňský, plný rafinovaných, ale pře-

Obr. 6. Staré Město pražské, Staroměstská radnice. Situace arkýře kaple, 50. léta 14. století (foto J. Čiháková, 2010).

Obr. 7. Staré Město pražské, Staroměstská radnice. Arkýř kaple, 50. léta 14. století (foto J. Čiháková, 2010).

⁹ K jižní věži pražské svatovítské katedrály např. BENEŠOVSKÁ 2001, 276-obr. 5. Ke dvěma monstrům, velice blízkým svatomichalským, zejména HLOBIL 2001, 297-obr. 6/a,b.

Obr. 8. Staré Město pražské, Staroměstská radnice. Detail nohy arkýře kaple – zavěšené kružboví s lilií, 50. léta 14. století (foto F. Malý, 2010).

vážně dekorativních hříček. Ale i ten je přeplněn reminiscencemi, takže jej stejně tak můžeme chápat jako ozvěnu baldachýnů štrasburských a kolínských... Toto nazírání by bylo ale příliš zkratkovité, ponouká nás však k dalšímu zamyšlení; vždyť to, co vnímáme jako reminiscenci, popř. historismus, jím vůbec nemuselo být, protože středověké tvůrce obklopoval větší počet dochovaných románských a raně gotických staveb (třeba cisterciáckých), které jistě inspirovaly. Zkrátka, byly všem dobře na očích...

Kružbové motivy v horních lomených obloucích jsou zajímavé nejen tím, že nejsou stejné, ale i motivem plamének, jejichž otisk se dochoval v pravém oblouku.

Druhý vepsaný obrazec je konzervativní, aniž bychom nějak zvlášť „přečeňovali“ motiv plaménku v protějším oblouku. Navazuje ale na jakýsi návrat starších forem, využívaných ke zvýšení dekorativního účinku. K tomu napomáhalo střídání vzorů, takže celek často působil až chaoticky, ačkoliv byl koncipován přísně symetricky.¹⁰ Bez nadsázky lze tuto snahu přirovnat k účinku pozdně gotických klenebních obrazců na pozorovatele. Užívání slepých kružeb bylo ve středoevropském regionu běžné, časté je propojení slepých kružeb spojených se zdí a volných kružeb před ní předstupujících s vimperky, zábradlím a fiálami. Dnes nelze jednoznačně určit, z čeho svatomichalský stavitel čerpal inspiraci, jejím zdrojem mohla být okna a opěrný systém nebo paneláž schodiště v podvěží jižní věže katedrály sv. Víta,¹¹ stejně jako slepé kružby na průčelních věžích chrámů v Magdeburku a Míšni.¹² Kořeny těchto řešení, neomezujících se jen na exteriér staveb, lze spatřovat ve francouzské katedrální architektuře, např. členění vnitřní stěny transeptu katedrály v Soissons, v Meaux či v Saint-Quentin nebo severního transeptu katedrály v Amiens a Carcassonne¹³ a v bohatých průčelích münsteru ve Štrasburku (a také členění podvěžních prostor), dómu v Kolíně nad Rýnem a dómu v Ulmu, které se staly jakýmsi námětovým vzorníkem nejen pro středověké architektury.¹⁴ Jako další příklady bohatého členění uvedme severní stěnu Hanzovní síně radnice v Kolíně nad Rýnem, exteriér lodí oppenheimského chrámu sv. Kateřiny, západní věž s předsíní ulmského münsteru, ale i četné portály propojené s členěním stěn jako např. tzv. Triangl erfurtského a severní portál augsburského dómu.¹⁵ Spojení paneláže stěny s okenními pruty a kružbami ovládají interiér presbytáře dómu v Cáchách, ale i loď vídeňského chrámu

¹⁰ Tento pocit sváru symetrie a nesymetrie je ale výsledkem chtěného, čistě rozumového snažení.

¹¹ Ke schodišťové věži v přízemí podvěží velké věže (v Házburské kapli) katedrály sv. Víta: BENEŠOVSKÁ 2001, 278-obr. 7; PETRASOVÁ 2001, 308-obr. 4.

¹² K dómu v Magdeburku např. SCHUBERT 1994; QUAST/JERRATSCH 2004. K dómu v Míšni pak např. MAGIRIUS 2001. Slepé kružby druhého podlaží západního dvouvěží dómu v Míšni vznikly pravděpodobně v osmdesátých letech 14. století (MAGIRIUS 2001, 28, 32-obr., 49-obr.).

¹³ Ke členění vnitřní stěny transeptu katedrály v Soissons, v Meaux a v Saint-Quentin např. DARY 1998, 136-obr. 166, 137-obr. 167, 178-obr. 200, 179-obr. 201. Ke katedrále v Amiens a v Carcassonne např. AUBERT/GOUBET 1958, 201-obr., 285-obr., 286-obr.

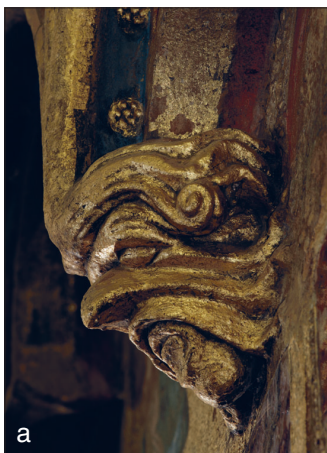
¹⁴ K členění západního průčelí a podvěží Münsteru ve Štrasburku: RECHT 1994, 48-obr., 52-obr., 54-obr. Ke katedrále v Kolíně nad Rýnem např. WOLFF 2005. K dómu v Ulmu např. WORTMANN 2000.

¹⁵ Ke slepým kružbám a tzv. Hanzovní síni v Kolíně nad Rýnem např. WOLFF 1978, 153; CZYMEK 1978, 51, 53-obr. Ke vnějšímu jižní podélné lodi chrámu sv. Kateřiny v Oppenheimu, z doby po roce 1322 m.j. NUSSBAUM 1985, 122, 85-obr. K předsíni dómu v Erfurtu, zvané Triangl, z doby krátce po roce 1329 např. FRIEDRICH 2000; NUSSBAUM 1985, 104-obr., 144. K severnímu portálu dómu v Augsburgu, dokončenému v roce 1343, např. SUCKALE 1993, 84, 85-obr., 210–212.

Obr. 9. Praha-Pražský hrad, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, kaple sv. Václava. Zavěšené kružboví s liliemi a konzolou pod římsou na jižní stěně uvnitř kaple, před rokem 1366 (© Správa Pražského hradu, foto J. Gloc, 2010).

Maria am Gestade.¹⁶ Oblibu přebírání architektonických motivů v užitém umění dokládají četné oltární archy, chórové lavice, truhly, monstrance aj.¹⁷ Bohatým členěním stěny se zdůrazňovala slavnostnost té či oné části stavby, ať už šlo o spolkovou síň bohatých kupců, k městu obrácené fasády chrámu či ceremoniální portály, jakési kulisy tvořící pozadí pro sváteční dění. Bylo jedno, zda účastníci byli císařský pár při návštěvě svých držav a udílení milostí a výsad nebo církevní hodnostáři jdoucí v dlouhém průvodu či skupinka herců předvádějících biblické děje a historické okamžiky. Vše pak vrcholilo v interiéru, kde se architektura téměř stávala samotným aktérem událostí, stačí jen připomenout některý z korunovačních chrámů...

Obr. 10. Praha-Pražský hrad, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, kaple sv. Václava. Detaily konzoly na jižní stěně uvnitř kaple, před rokem 1366 (© Správa Pražského hradu, foto J. Gloc, 2010).

Sochařská výzdoba se až na jedinou konzolu nedochovala. Ale právě ona, přes své poškození, v sobě skrývá odpověď na otázku časového vročení objeveného svatomichalského torza. Konzola, zhruba oválná, představuje fantaskní obličej, z kterého rozpoznáváme stylizované oči, nos a čelo, dokonce i uši, i když se zaváháním (obr. 15). Úponek, vyrůstající z nosu a před ušima směřující vzhůru, mohl být částí listu, či pravděpodobněji další stylizované součásti hlavy. Nejde ale o vous. Konzola nese rysy sochařství období kolem r. 1400. Na základě srovnání je možné za jejího autora označit některého z kameníků, činných ve svatovítské katedrální huti vedené Petrem Parléřem a po jeho smrti r. 1399 synem Václavem a bratrem Janem. Hledat lze také v okruhu sochaře, který před r. 1381 vytesal vegetabilní vlys s nárožními fantaskními maskami, ukončující nohu arkýře kaple Staroměstské radnice. V této souvislosti je nutné konstatovat, že tento vlys, přeplněný dubovými ratolestmi se žaludy, z nichž se v rozích výhruzně objevují hlavy jakýchsi lesních příšer, doposud unikal zájmu odborné veřejnosti. Zřejmě pro jeho výborný stav docho-

Obr. 11. Praha-Pražský hrad, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, Jižní (vysoká) věž. Slepé kružboví pod oknem 2. poschodí západní stěny věže (kresba autor, 2000).

16 Ke kněžšti chrámu P. Marie v Cáchách např. HILGER 1978, 121–125. K lodi vídeňského kostela Maria am Gestade z let 1394–1414 např. BRUCHER 2000, 285–288, 60-obr.

17 K přebírání architektonických motivů ve zlatnictví a truhlářství středověku kupř. GRIMME 1972; CIMBUREK ET AL. 1948, 45–140.

Obr. 12. Staré Město pražské, Staroměstská radnice. Detail nohy arkýře kaple, vlys s maskami na nárožích, 50. léta 14. století (foto J. Sojka vlevo, F. Malý střed + vpravo, 2010).

vání, přičítaný domněnce, že jde o dílo vytvořené při puristických úpravách kaple.¹⁸ Také jednu z interiérových koutových konzol radniční kaple, představující nestvůru – dábla s „koňskou“ hlavou, a čtveřici masek nesoucích konzoly nárožních věžic ochozu radniční věže, nemůžeme nechat stranou. O to více litujeme, že stylově i kvalitou různorodý soubor kamenosochařské výzdoby kaple zůstává, s výjimkou erbů a madony na nároží, mimo hlavní proud badatelského zájmu o stavbu radnice. „Špalíkovité“ oči,¹⁹ které vidíme na svatomichalské konzole (obr. 16), nalézáme spolu s masivním zvlněným čelem na fantazijních monstrech tvořených jako konzoly pro svatovítskou katedrálu v 70.–90. letech 14. století (obr. 13+14 i na jiných ze Sbírky Pražského hradu), v presbytáři chrámu sv. Mikuláše ve Znojmě (1398–1419) a po roce 1400 na jižní věži svatoštěpánského chrámu ve Vídni,²⁰ budínském Matyášově chrámu,²¹ v podvěží míšeňského dómu aj.²² Často se tyto fantaskní konzoly označují jako tzv. škaredé masky, a jejich oči, nevýstižně, jako spirálové.²³

Datování svatomichalských nálezů do **posledního desetiletí 14. století a prvního desetiletí věku následujícího** je možné podložit i prorůstáním profilů slepých oblouků a římsy. Lze jej vysvětlit jako pokračování starší tradice (opěrné pilíře osově kaple věnce kaplí u katedrály sv. Víta – pronikání břitu nároží fiály opěrákem a římsou, prorůstání fiálových věžic oblouky opěrného systému), stejně jako reflexi profilací v interiéru vysokého chóru (u triforia) a přímou ozvěnu architektonického členění jižní věže a transeptu pražské katedrály.

Předposlední oporou pro námi navržené nové datování jsou kamenické značky, z nichž jedna (obr. 5:a) je shodná se značkou vytesanou na rámu nápisové desky z roku 1396, jejíž originál byl donedávna zavěšen na společném opěrném pilíři veliké věže a Zlaté brány pražské katedrály (dnes nahrazena kopií, originál je zavěšen na severní zdi věže uvnitř chrámového trojlodí). Stejná značka je i na jižním opěrném pilíři veliké věže, asi ve výši 5 m. Druhá značka (obr. 5:b) se shoduje, i velikostí, s kamenickou značkou vytesanou na levé části segmentového výkladce v přízemí staroměstského domu čp. 458/I na Malém náměstí zvaném U Zlaté lilie (obr. 17). To znamená jen několik desítek metrů od chrámu sv. Michala, navíc na domě, výrazně přestavěném právě v osmdesátých až devadesátých letech 14. století. Tehdy nevznikli pouze známý výkladec se skvostnými reliéfními lilijemi (obr. 18), které daly domu jméno uvedené již roku 1405, ale též nástěnné malby v druhém patře domu (VŠETEČKOVÁ/PRIX 2003, 510). A navíc ji nalézáme také na jižním průčelí jižní věže katedrály – poblíž zmíněných fantaskních monster!

18 Vlys na arkýři Staroměstské radnice, pískovec, okolo roku 1381 (HOMOLKA 1983, 439-obr.).

19 Soudíme, že špalíkovité oči je mnohem výstižnější označení, nejen proto, že oči fantaskních monster vystupují ze stinných vpadlin jako rovně či mírně zaobleně ukončené špalíky. Ale také proto, že spirál se v sochařství 14. a počátku 15. i 16. století používalo zejména při stylizaci vlasů a vousů.

20 Znojmo, chrám sv. Mikuláše, konzola přípory s maskou v závěru presbytáře a maska v korunní římsě závěru, okolo 1398–1419 (KROUPA 1996, 89-obr. 21, 91-obr. 25). Vídeň, jižní věž chrámu sv. Štěpána, groteskní maska, po r. 1407, Historické muzeum města Vídně, inv. č. 117019 (ZYKANOVÁ 1991, 115 č. kat. 45), a jí příbuzná zvířecí konzola pod sloupkem na prvním podlaží věže, v zóně znaků pod sdruženými okny východní strany (ZYKANOVÁ 1991, 48-obr.).

21 K maskám z budapeštského chrámu sv. Matyáše (P. Marie) z 1. čtvrtiny 15. století např. HORVÁTH 1932, 33 kat. č. 285; CSEMEGI 1955, 43, 104, obrazová příloha s. 18-obr. 154–158; GEREVICH 1971, 74, 126-XLIX; BIEGEL 1991, 498, kat. č. 562.

22 Např. fantaskní konzola v podvěží jihovýchodní věže (tzv. hrbolaté – Höckrigerturm) dómu v Míšni vznikla v 80. letech 14. století (MAGIRIUS 2003, 186-obr. 9, 188). Dále lze ještě uvést monstra na chrámových stavbách v Landshutu, Ulmu, Ptuji a její místní části Hajdině, Kranji a Celje nebo dílo posledního člena rodiny Petra Parléře v Záhřebu. Zcela nově i fragmenty drobných opukových monster nalezených při archeologickém výzkumu v někdejší klášterě Kladruby (NOVÁČEK/SOJKA 2008).

23 Masky zvířecích konzol, pro které jsou charakteristické kontrasty obých vypouklých částí s partiemi probranými, vyvolávající účinnou hru světla a stínu, navíc s vystupujícími kulatými terčí očí, bývají označovány jako „ošklivé“ (škaredé) a jsou příznačné pro dobu kolem roku 1400 (viz ZYKANOVÁ 1991, 48–49). Přirovnání tvaru očí konzol ke spirálám je časté, např. KROUPA 1996, 90 (viz. pozn. 20).

Obr. 13. Praha-Pražský hrad, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, Jižní (vysoká) věž. Východní konzola pod oknem v 1. poschodí na jižní stěně. Lomení oblouku kvůli úhlu záběru není tolik zřetelné (foto autor, 2009).

Obr. 14. Praha-Pražský hrad, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, Jižní (vysoká) věž. Západní konzola pod oknem v 1. poschodí na jižní stěně (foto autor, 2009).

Poslední oporou námi navrženého časového vročení je technika „přidávání“ profilovaných prvků pomocí kovových trnů ke zdivu (obr. 14 **H+O**). Setkáme se s ní opět na pražské katedrále – při Zlaté bráně a jednom z opěráků Jižní věže.²⁴

Stále otevřenou zůstává interpretace nálezů. Pokud by opravdu šlo o portál, jak bývá v literatuře často uváděno, je nutné si uvědomit, že to hlavní zde chybí. Dochováno zůstalo jen architektonické členění zdi slepou paneláží, velikost a vzhled portálu nejsou ani naznačeny. Tam, kde je dnes hladká zeď, dle zjištění J. Muka a V. Humla býval dříve opravdu vstup do chrámu (obr. 15 **H+O**). Vstup byl pravděpodobně dvouosý, segmentově ukončený. Jak vypadalo jeho nadpraží, zda byl opatřen tympanonem, jestli měl podobu vimperku se sochařskou či kružbovou výzdobou atd., je zcela nejasné. Nabízí se řada hypotetických rekonstrukcí, při jejich tvorbě je ale nutné brát v úvahu stylovou rovinu celku, o které, až na konzolu a plaménky v kružbě, nejsme dostatečně informováni, neboť vše ostatní se nijak výrazně neliší od soudobé tvorby. Dvouosý portál, kterým se kdysi pyšnila průčelí francouzských katedrál, byl v poslední čtvrtině 14. století již značně rozšířeným motivem, který prošel velice zajímavým vývojem. Byl vzrušujícím tématem středověkých stavitelů, ať už šlo o proporce, profilace a členění ostění, vzhled a postavení středního sloupku a samozřejmě i nadpraží či o umístění konzol a baldachýnů – vymezení míst pro sochařskou výzdobu. Každý portál byl velkou příležitostí pro sochaře, jejichž sochy během staletí stále více vystupovaly a odpoutávaly se od svých nik a konzol. I přes vzájemnou uměleckou rivalitu stavitelů a sochařů, stále sdružených v kamenickém cechu, byly plodem jejich spolupráce téměř vždy jednotně – nikoliv jednotlivě – působící celky – portály. Obliba dvouosých vstupů dlouho přežívala po celé období pozdní gotiky. A bylo již jedno, zda se jimi vcházelo do metropolitního chrámu či vesnického kostelíka, pyšnila se jimi některá stavba. Lze tedy oprávněně předpokládat, že svatomichalský dvouosý portál nesl na dělicím sloupku sochu např. titulárního patrona chrámu, přestože již samotný sloupek byl patrně dosti subtilní. Ale i to upomíná na štíhlost sloupků velkolepých katedrálních portálů, např. severního a jižního portálu

Obr. 15. Staré Město pražské, kostel sv. Michala. Fantaskní konzola ve východní části paneláže (foto Zv. Dragoun, 1996).

²⁴ Dosud se této technologii věnoval zejména P. Chotěbor (2001, 124; 2004, 45). Nejpregnantněji technologii charakterizoval v prospektu „Katedrála ze všech stran – Chrám pod lešením“ (CHOTĚBOR/MĚCHURA 2005) následujícím textem: „V nejstarší fázi výstavby gotické katedrály bylo architektonické členění vytvářeno jako reliéf, jehož díly byly součástí kvádrů zdiva. Každý kámen s částí profilu takového členění měl své přesně určené místo. Jednotlivé kameny musely být na začátku dobře rozměřeny. Někdy kolem roku 1370 přistoupila stavební huť ke změně. Veškerá výzdoba opěrného systému chóru byla vytvářena jako **lípaná**, tj. nezávislá na vlastním zdivu. To umožnilo tesat takřka libovolné formáty kamenů (kvádrů), z nichž byl vyzděn hladký nečleněný pilíř. Výzdoba byla tesána zvlášť, sestavena a k pilíři přikotvena železnými prvky, zejména kotvami tvaru T. Nový postup práci huť nepochybně zjednodušil a zrychlil.“

Obr. 16. Staré Město pražské, kostel sv. Michala. Zřetelné oči na fragmentu fantaskní konzoly ve východní části paneláže (foto M. Müller, 2010).

ní, zvláště když byl chrám obklopený hřbitovem. Mnohem častěji se ale osvětlovací tělesa stavěla na hřbitovech, ve formě sloupů a luceren, jako tzv. světla mrtvých. Předpokládáme jejich existenci i v českých zemích, dobře dochovány jsou např. na území dnešního Rakouska a Bavorska. Navíc by výklenek byl jistě zčernalý od kahanů a svící. (Dnes již je. Díky majitelům nejbližších restaurací a obchodů, kteří sice zvyšují romantickou atmosféru místa, ale poškozují památku!) Že nejde o osvětlovací niku, ale o skříňku či možná sanktuarium, dokládá podobnost nejen stylová, ale i časová se sanktuariem ve východní stěně interiéru Betlémské kaple (KUBÍČEK 1953, 56–57, 56-obr.).

I chrám sv. Michala býval v minulosti obklopený hřbitovem, podobně jako většina pražských kostelů. Hřbitov se rozprostíral v ploše dnešního prostranství před jižní chrámovou fasádou. Zřejmě v 18. století se změnil v zahradu, možná že geometricky upravenou, středem procházela cesta k nové chrámové předsíni. V důsledku josefínských reforem byla plocha změněna v dlážděný dvůr a tehdy definitivně zanikla její hřbitovní funkce. Také malované konsekrační kříže napovídají, že to, co dnes vidíme zvenčí, bylo kdysi součástí chrámového interiéru. Tuto domněnku podporují i výsledky archeologického výzkumu vedeného V. Humlem, při němž bylo odhaleno základové zdivo obdélné přístavby, vzniklé současně s jižní chrámovou zdí a interpretované jako pozůstatky chrámové předsíně.²⁵ Torzo na fasádě chrámu lze ale také chápat jako součást kaple, s dvouosým vstupem z jižní lodi (obr. 19). Při její východní stěně mohl být oltář, proto nika vpravo, sloužící jako místo pro uložení hostie a liturgických předmětů. Jejimi zřizovateli mohlo být bratrstvo či cechovní společenství. Nebo byla kaple soukromou donací, takže se zde kromě oltáře mohla nacházet i hrobka, náhrobek donátora. Náročnost architektonického členění a její styl svědčí tak jako tak o zámožnosti zřizovatele. Kdyby šlo opravdu o chrámový vstup, bylo by potřeba sladit liturgický provoz (o kterém svědčí konsekrační kříže a nika) s komunikačním. K jihu otevřená chrámová předsíň by tomu příliš nenapomáhala, takže je pravděpodobné, že šlo o průchozí předsíň – kapli, opatřenou ještě jedním portálem. Ten mohl být propojen s oknem, kterým byl osvětlován její interiéru. (Spojení okna a portálu nalézáme v téže době na druhém pražském, novoměstském, kostele sv. Michala.²⁶) I přes značnou schematičnost často publikovaný plán F. I. Préa, zachycující půdorys chrámu před pozdně barokní přestavbou, nám na jižní straně chrámu sv. Michala existenci kaplí dokládá.²⁷ Celkem pět kaplí odpovídalo počtem i šířkou jednotlivým travé síňového trojlodí. Všechny s ním byly spojeny širokými vstupy, dvě z kaplí byly otevřeny k jihu, do prostoru hřbitova, ohraničeného zdí. Obě kaple, první a čtvrtá od západu, byly tedy průchozí a opatřeny portály. Z plánu nelze určit, zda šlo o předsíň. Navíc v severní zdi trojlodí je směrem k Staroměstskému náměstí a radnici další vstup, který mohl být oním hlavním chrámovým portálem. Je umístěn

transeptu pařížské katedrály Notre Dame (ERLANDE-BRANDENBURG 1982, 84-obr. 27, 96-obr. 31).

Jestli šlo ale opravdu o hlavní vstup do chrámu z jihu, jak byl nálež označen, zůstává stále sporné. Jakou funkci měl potom výklenek ve zdi, vpravo od vstupu (obr. 2)? Kdyby nebyl opatřen drážkou pro polici, pravděpodobně dřevěnou, bylo by možné chápat jej jako osvětlovací niku. Ta opravdu mohla sloužit k osvětlení vstupu do chrámu a jeho zdůraznění.

25 Výkopy na ploše jižně od kostela sv. Michala zjistily v sondě pod dlažbou dnešního dvora (194,07 m n. m.) obvodové zdi přístavby. Obdélníkový půdorys této stavby s korunou (193,00 m n. m.) o šířce 3,7 m a sledované délce 6,2 m byl postaven z velkých kvádrů, které porušovaly středověké kulturní vrstvy (HUML 1996b, 237, 224-obr. 5, 238-obr. 20, 239-obr. 21, 243-obr. 25).

26 Severní, hlavní portál (tzv. okenní portál) kostela sv. Michala v Jirchářích na Novém Městě pražském vznikl okolo r. 1402 (PRÍX/ROHÁČEK 1998, 125–126).

27 Plán kostela sv. Michala, František Ignác Prée po r. 1750. Uloženo: Praha, Archiv hl. m. Prahy, fond map a plánů, inv. č. 1648a,b; sign. P44/18.

ve čtvrtém travé, naproti jižní průchozí kapli s odhaleným torzem členění stěny. K funkčnímu spojení kaple, pohřebiště a předsíně nalézáme o něco mladší analogii v Knížecí kapli míšeňského dómu.²⁸ Jižní průčelí chrámu je také zachyceno na perspektivním pohledu J. D. von Hubera, kde rovněž vidíme chrám před pozdně barokní přestavbou (obr. 3 H+O).²⁹ Věž je nahoře oktogonální, s jehlancovou střechou ukončenou lucernou s cibulovou bání. Chrám je zastřešen valbovou střechou, jejíž východní konec hřebene nese sanktusníkovou vížku rovněž s cibulovou bání. Pro naše téma je nejzajímavější jižní chrámové průčelí zpevněné pěti opěrnými pilíři, nahoře krytými šikmými stříškami. Mezi opěráky je zeď prolomena úzkými, snad lomenými oblouky završenými okny. Přibližně uprostřed průčelí předstupuje před opěrné pilíře a chrámovou zeď pravděpodobně barokní předsíň. To, že F. I. Prée na chrámovém půdorysu nezachytil opěrné pilíře na jižní straně kostela, si lze vysvětlit tím, že zároveň tvořily dělicí stěny jednotlivých kaplí. Skutečnost, že se uplatňují na pohledu J. D. Hubera, nám napovídá, že chrám je zobrazen během stavebních úprav, v době, kdy již byly odbourány kaple, ale fasádu stále členily opěrné pilíře nebo do jejich podoby upravené zbytky rozdělovacích zdí. Lze tedy předpokládat, že v době mezi zhotovením Préeova půdorysu a Huberova pohledu vznikla nová, barokní předsíň vytvářející nový hlavní vstup do chrámu z jihu. Kaple, u kterých nevíme, jak byly vysoké, tedy jestli je přesahovaly opěrné pilíře trojlodí, nebo sahaly po chrámovou korunní římsu, zanikly mezi lety 1757–1766, do nichž je kládena barokizace kostela tyrolským stavitelem Antonem Müllerem (VLČEK 1998, 546–548). Nemělo by se ale zapomínat na schematičnost zachycení, kterou můžeme pozorovat u obou autorů. O zaklenutí kaple (?) nemůžeme říci téměř nic, jen tolik, že klenební žebra vybíhala z prostředních žeber koutových svazků.

Představíme-li si ideální stavební vývoj chrámu sv. Michala, můžeme dojít k úvaze, že po výstavbě jižní obvodové zdi trojlodí jako první vznikl mezi opěrnými pilíři jižní fasády chrámu portál, současně opatřený předsíní. Na rozdíl od severní obvodové zdi, nestísňené zástavbou, ale obrácené do volného prostranství hřbitova. Předsíň byla později přeměněna v kapli, a to vestavbou nové jižní zdi, možná osvětlená oknem a přístupná novým portálem, v interiéru pak opatřena nikou na odkládání liturgického náčiní.

Je třeba odmítnout názor, že „přesnou dataci stavby nelze určit, běžně uváděné datum dokončení (1380) je ale možné posunout blíže k polovině století. Odpovídal by tomu také silně vertikální portál v jižní předsíni, který prokazuje vliv francouzské katedrální gotiky, předparlérovský je rovněž sokl portálu“ (KALINA/KOTÁTKO 2004, 30).³⁰ Naznačený pokus datovat dílo do šedesátých, ne-li dokonce padesátých let 14. století je natolik provokativní, že vybízí k zamyšlení. Nabízí se paralela s datováním věže a kaple s arkýřem Staroměstské radnice (NOVÝ 1989, 33–70; HÖRSCH 2006, 106–107). Naopak, datování do osmdesátých let 14. století, opírající se o archivní prameny zaznamenávající svěcení hlavního oltáře, může být správné. Také stylový rozbor konzoly z jižní fasády a protínání profilů nás přivádí k paralelám s architektonickou a sochařskou tvorbou doby kolem r. 1400. Do šedesátých, ne-li dokonce padesátých let lze opravdu klást nejčilejší výstavbu chrámu, vlastně jeho rozšíření s tím, že nepravidelné síňové trojlodí bylo přibližně dokončeno někdy v osmdesátých letech 14. století. Tehdy byl svěcen hlavní oltář. Následovalo budování kaplí a dalších oltářů, vždyť bohatých měšťanů usedlých ve farnosti bylo mnoho. Navíc již podle sa-

Obr. 17. Staré Město pražské, dům čp. 458/I zvaný U Zlaté lilie. Ostění výkladce s kamenickou značkou, před rokem 1400 (foto J. Gloc, 2008).

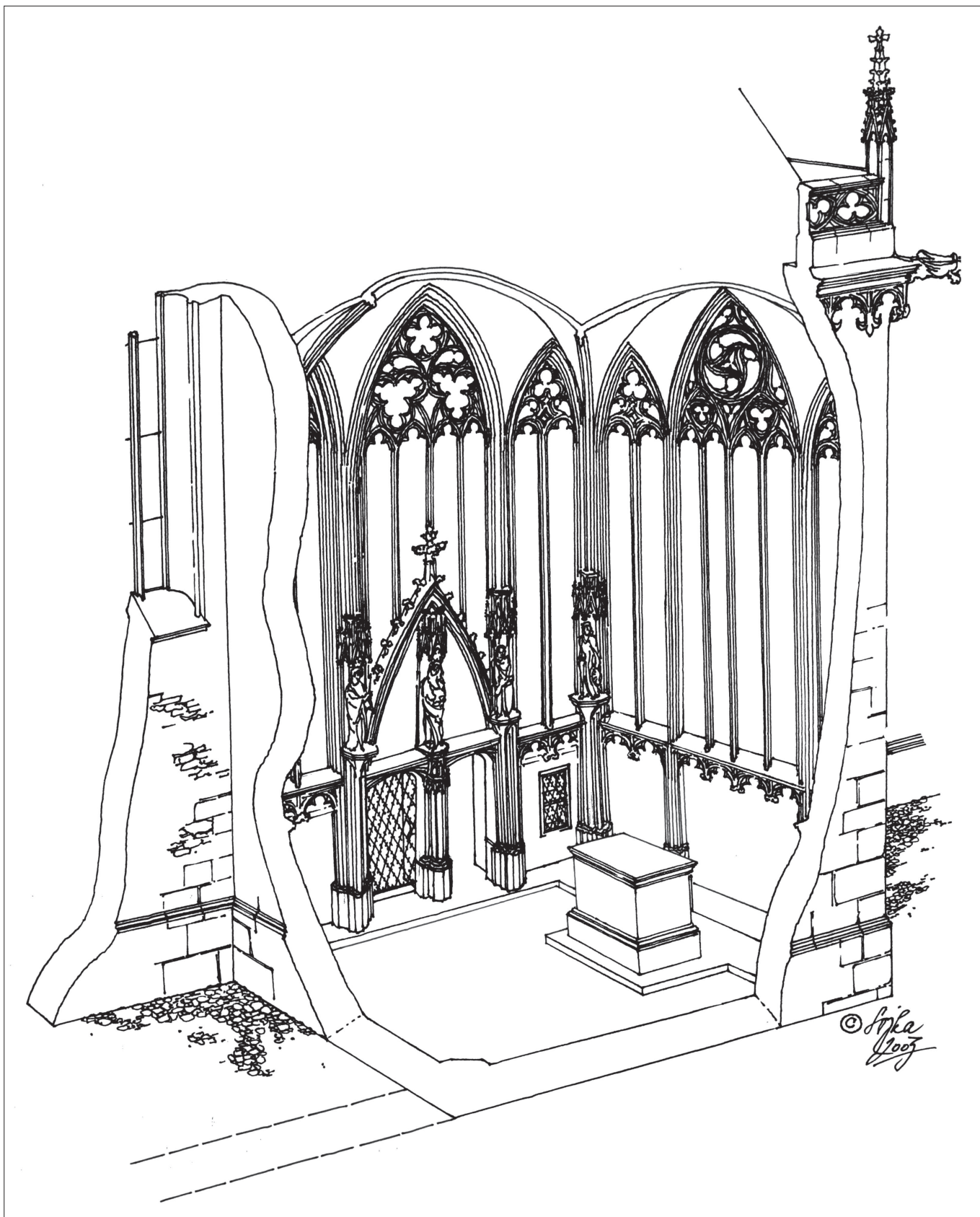

Obr. 18. Staré Město pražské, dům čp. 458/I zvaný U Zlaté lilie. Ostění výkladce s reliéfní lilí, před rokem 1400 (foto J. Gloc, 2008).

28 K míšeňskému chrámu P. Marie, sv. Jana a sv. Donáta i tzv. Knížecí kapli již v pozn. č. 12.

29 J. D. von Huber 1769: Ortografický nárys Prahy s okolím v kavalírní perspektivě. Uloženo: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, sign. K II 92 Kar (Wahre Laage Der Königlichen Haupt und Residentz statt Prag des Königreich Böhme in Orthographischen Aufzug von Osten bisz Westen ...1769)

30 Autoři knihy ale v hesle věnovaném kostelu sv. Michala (KALINA/KOTÁTKO 2004, 29–31) uvádí několik tvrzení, s nimiž nesouhlasíme. Věta: „...v bezprostřední blízkosti centrálního foru stál menší románský kostelík, zásadně rozšířený...“ odporuje našim dosavadním znalostem rozměrného románského chrámu (srvn. např. DRAGOUN 2002, 76–78). Nás ale více zaujal popis odhaleného torza: „...rekonstrukce odhalila v jižní stěně původní portál, jenž byl se vši pravděpodobností hlavním vstupem do kostela. Subtilně profilovaná ostění obsahují torza baldachýnů a konzol, které nesly nedochované sochy, rovněž okna (!) s nedochovanou kružbou od sebe oddělují nesmírně subtilní profily. Nápadný hruškovcový profil linearizuje hmotu ostění a dosedá na bohatě pročleněný sokl. Struktura ostění je ukončena sekvencí výžlabek – inscenující obloun – přechodový útvar s hřebínkem vytočeným do nitra portálu – hruškovce v dominantním postavení – oblounek – výžlabek – hřeben – miniaturní oblounek přecházející již do oblouku jeptišky pod římsou.“ Poté, co se čtenáři asi zatočí hlava, doráží jej autor tvrzeními: „...V každém případě lze konstatovat, že poloměr velkého uvozujícího oblounu odpovídá poloměru dominantního hruškovce... Takovýto postup posiluje scénický efekt portálu jako eminentně perspektivní konstrukce.“ A i když se autor blíží správnějšímu datování torza, zůstává závěr mlhavý: „Portál má bezpochyby obtížně analyzovatelnou genezi, přičemž typologicky srovnatelné jsou některé vnitřní portály francouzských katedrál období rayonantní gotiky.“ Ostatně ani půdorys kostela, který autor přináší, nesvědčí příliš teorií o portálu, ani trojrozměrná rekonstrukce kostela příliš neuchvátí.

Obr. 19. Staré Město pražské, kostel sv. Michala. Ideální představa o původním vzhledu a funkci torza objeveného na jižní stěně kostela (kresba autor, 2003).

motného zasvěcení chrámu svatému Michalovi, „říšskému ochránci“, můžeme soudit, že mnozí z obyvatel zdejší farnosti byli převážně bohatí kupci německého původu.³¹ Postupně pak vznikaly soukromé kaple, jedna z nich o několik let později i na jižní straně. Přirozeně, že mnohé, co vidíme na svatomichalském torzu, je převzato ze starší tvorby, z čehož vyplývá i omyl výše citovaného tvrzení. Vždyť vliv francouzské katedrální gotiky – a nejen katedrální gotiky, je také postřehnutelný v tvorbě Parlěře. Navíc hodnocení svatomichalského torza pouze jako celku je chybné, když se dochovaly takové detaily, jako jsou konzola, pronikání profilů atd. Značná vertikálnost, které si všimají všichni autoři od objevení torza, je možná nejvíce na první pohled postřehnutelnou vlastností nálezu, ale ne jedinou. Samozřejmě, že se přímo nabízí odvodit ji z tvorby katedrálních hutí francouzského království. Vysvětlení je to lákavé, ale až příliš jednoduché. Znamená vynechat zprostředkující vliv porýnské oblasti a území německy mluvících zemí. Zejména pak vnějšího a vnitřního členění západního průčelí domu ve Štrasburku. A rezignovat na, alespoň povšechné, vyjmenování uměleckých center, navzájem provázaných, důležitých v druhé polovině 14. století v střední Evropě. Proč není svatomichalské torzo ozvěnou architektury stavebních hutí v Kolíně nad Rýnem, Štrasburku, Ulmu, Augsburgu, Norimberku, Řezně, Vídní nebo Míšni...?

Chrám sv. Michala se kolem r. 1400 stal jednou ze staveb, jejichž úprav se účastnila stavební huť těžící z odkazu Petra Parlěře. Purkartem z Aldenburga r. 1406 k severní chrámové zdi přistavěná patrová kaple³² byla dílem stavitelů z okruhu dvorské huti Václava IV. Jejich neopakovatelný rukopis rozpoznáváme nejen v klenebním schématu, převzatém z průjezdu Staroměstské mostecké věže (klenební schéma tzv. milevského typu), jehož síťová žebrová klenba byla předurčena k široké oblíbě, ale i v konzolách, které, můžeme-li věřit jejich zachycení v člancích M. Lüssnera a A. Bauma, plně odpovídaly pražské tvorbě.³³ Nejen utváření vlasů a vousů, střídání plných objemů s vpadlými, hra světla a stínu, ale také stylizace očí v neobvyklý špalkovitý útvar jsou blízké dochované konzole na jižní fasádě téhož chrámu. Mají ale také v sobě mnohé z předchozí tvorby. To je dobře vidět na konzole označené č. 27, vzdáleně připomínající konzoly v podobě hlavy vousatého muže s velkýma ušima, umístěné v koutech lodi kaple Staroměstské radnice. Je velkou ztrátou, že spolu s bořením kaple byla zničena i konzola označená č. 16. Stylově byla příbuzná dochované konzole z jižní fasády, především ale připomínala některé konzoly z chrámu sv. Víta a vídeňského chrámu sv. Štěpána. Jejich podoba plně odpovídala internacionálnímu charakteru pozdního krásného slohu, v jehož intencích vznikly také v kapli fresky (CHYTL 1929, 270; JINDROVÁ 1958; NOVÁK 1976, s. 335 ad.; PLÁTKOVÁ 1977; STEJSKAL/KROPÁČEK 1983, 536–538; FAJT/ROYT 1997, 37).³⁴ Malby na omítce zpodobňují české zemské světce a ochránce sv. Prokopa, sv. Vojtěcha, sv. Víta (stojící postavy) a sv. Zikmunda (poprsí). Kvalitou nijak nezaostávaly za vynikající úrovní architektonické a kamenosochařské práce.

Je ale také možné, že obě kaple, severní i jižní, jsou dílem nikoliv dvorské, ale městské kamenosochařské a stavební huti, k jejímž dílům lze přičítat např. masky a zvířata orloje Staroměstské radnice, stejně jako již zmíněné nárožní konzoly vynášející vížky věžního ochozu. Možná, že se její členové uplatnili při tvorbě severního portálu Panny Marie před Týnem a také Staroměstské mostecké věže.³⁵ Jednou z největších zakázek této huti pak mohla být výstavba východního, zaniklého křídla Staroměstské radnice, dávající po vzoru flanderských (např. Bruggy) a německých radnic (Cáchy) velikou příležitost k uplatnění sochařské výzdoby.

Staroměstský chrám sv. Michala patřil k výjimečným stavbám doby lucemburské. Stál uprostřed Starého Města, v samotném centru politického, kulturního a hospodářského dění. Byl neobyčej-

31 Oltáře zde zřizovali lékárníci z blízkých domů při Malém náměstí, jako např. Jan Plejer (zasedal v městské radě mezi lety 1390–1396) a Jan, jimž Václav IV. roku 1390 povolil věnovat dvanáct kop grošů k oltáři Nejsvětější Trojice a sv. Tří králů. Patronátní právo k oltáři Božího Těla vlastnil již dříve novoměstský měšťan Martin Kelner, který jej roku 1392 postoupil novoměstskému jircháři Vojtěchovi. Roku 1394 je zmíněn oltář sv. Markéty a Doroty, téhož roku oltář sv. Petra a Pavla, nadaný také novoměstským měšťanem Henzlinem Perchtmeierem. (Informace o oltářích KALINA/KOŤÁTKO 2004, 30.)

32 BAUM/LÜSSNER 1885, s. LXV; 1886, s. XCI, Fig. 16–21; NEUWIRTH 1893, 570–571; CHYTL 1929, 270; LÍBAL 1946, 83–84; VAJDIŠ/VILÍMKOVÁ 1960; HOŘEJŠÍ 1968, 299; LÍBAL/MUK 1996, 187; MUK/VLČEK/VANČURA 1996.

33 Ke klenbě v průjezdu věže a jejímu významu např. LÍBAL 2000, 108; NUSSBAUM 1985, 181. Ke Staroměstské mostecké věži pak VITOVSKÝ 1994. V přehledu kamenických značek užitých na mostecké věži, které autor záslužně přináší, jsou dvě značky, stranově obrácené, totožné se značkami užitými na svatomichalském torzu. Je to značka č. 83 (shodná na naší kresbě s první zleva obr. 5:a) a č. 100 (shodná na naší kresbě s druhou zleva obr. 5:b).

34 Jejich část byla před bořením kaple snata a umístěna v Muzeu hl. m. Prahy, v jehož stálé expozici je můžeme vidět i dnes. Muzeum hl. města Prahy, inv. č. 1881, 160 x 168 cm.

35 Městskou stavební huť, založenou někdy v 60. letech 14. století, předpokládá při vzniku Staroměstské mostecké věže J. VITOVSKÝ (1994, zejména 17).

ně propojen s univerzitním prostředím a zajisté mu byla věnována pozornost v okolí usedlých bohatých rodin, vesměs německého patriciátu. O jeho mimořádném postavení v organismu středověkého města vypovídá i jeho poloha mezi radnicí a chrámy Panny Marie před Týnem, sv. Havla, sv. Jiljí a Betlémskou kaplí. Jeho síňové trojlodí bez presbytáře odráželo starší architektonickou tradici, vycházející z francouzského prostředí (Toulouse, Paříž) a zprostředkovanou stavbami německy mluvících zemí (Marburg, Heiligenkreuz, Erfurt, Salcburk – St. Blasius), stejně jako blízkým chrámem sv. Jiljí a později i Betlémskou kaplí. Obě jeho kaple zrcadlily dva z hlavních proudů české architektury druhé poloviny 14. století.

Jižní kaple byla odrazem přežívajících tendencí, směřujících k výrazné linearitě a až kresebné dekorativnosti. Její stěny, odhmotněné a vertikalizované paneláží, netvořily kolbiště světla a stínu, nebyly modelovány expresivním výrazivem střídajících se objemů a hmot, jak bychom očekávali a jak se tomu dělo třeba na portálech v Panenském Týnci nebo v Bílině (MACEK 2001; SOJKA 2005). Právě naopak, pozorovatel měl postupně odhalovat v klidném rytmu tu a tam umístěné nesymetrie – hříčky – a obdivovat subtilnost tvarů. Ale detaily, které se vymykaly celku (konzola nebo kružba z plamének), přece jen vnášely do klidné architektonické mluvy tolik potřebný vzruch. Přirozeným světlem prozářený prostor byl jakousi schránkou cappella vitrea. Vzhled jejích nedochovaných oken jistě ovlivnil členění stěn, takže byly jejich pokračováním.

Pro mladší severní kapli bylo charakteristické prostorové zjednodušení, kde stěna sloužila freskové výmalbě a prostor byl ovládnut klenbovým obrazcem, z něhož přímo číselná nadčasovost, kterou jí autor propůjčil. Klenba přeplněná geniální jednoduchostí a umělecko-technickou virtuozitou, jejíž žebra dosedala na výrazné, tvarově bohaté konzoly. Navíc v ní byl záměrný kontrast křížové a síťové žebrové klenby. Jako by byly dány dva světy, ještě lépe epochy proti sobě. Starý, archaický a konzervativní, ovládající nevelkou loď, a proti němu novátorský a výbojný, rozbíjející nad kněžištěm svůj stan. Prozatím se snášely, i když každému byl jejich souboj na očích. V severní kapli se spojovaly výdobytky nejnovější umělecké tvorby a vytvářely mikrokosmos, ideální pro soukromou zbožnost, ale také pro reprezentaci. Obě kaple pak vznikly v tvůrčí závislosti na tvorbě Petra Parléře a jeho pražské huti, odrážející tak jistou módnost či lépe aktuálnost dvorského umění.

Odhalené torzo na jižní fasádě chrámu sv. Michala je bezesporu jedním z nejzajímavějších nálezů v centru Prahy v posledních desetiletích, jeho konzervace a prezentace pak zdařilým příkladem analytické metody. Vše má svůj rub i líc. A tak je otázkou, zda ještě budoucí generace budou mít možnost pracovat s nálezem, neboť ničivost pražského ovzduší a vandalismu je všeobecně známá...³⁶

LITERATURA

- AUBERT/GOUBET 1958 — Marcel AUBERT / Simeon GOUBET: Cathédrales et trésors gothiques de France. Paris 1958.
- BARTŮNEK 1946 — Václav BARTŮNEK: Stručné dějiny zrušeného kostela sv. Michala v Praze 1. Zvl. otisk z časopisu Rodokmen, 1946.
- BAUM/LÜSSNER 1885 — Antonín BAUM / Mořic LÜSSNER: Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Neue Folge 11, Wien 1885, s. LXV, s. LXVI-Fig. 6.
- BAUM/LÜSSNER 1886 — Antonín BAUM / Mořic LÜSSNER: Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Neue Folge 12, Wien 1886, s. XCI–XCII, Fig. 16–21.
- BIEGEL 1991 — G. BIEGEL (ed.): Budapest in Mittelalter, Ausstellungskatalog. Braunschweig 1991.
- BENEŠOVSKÁ 2001 — Klára BENEŠOVSKÁ: La haute tour de la cathédrale Saint-Guy dans ses rapports avec la façade sud. Umění 49, 2001, 271–289.
- BRUCHER 2000 — Günter BRUCHER: Architektur von 1300 bis 1430. Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich. Band 2, Gotik. München 2000.
- CIMBUREK ET AL. 1948 — František CIMBUREK / Jan HALÁK / Karel HERAIN / Zdeněk WIRTH: Dějiny nábytkového umění. Brno 1948.
- CZEMEGI 1955 — József CZEMEGI: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Budapest 1955.
- CZYMMER 1978 — Götz CZYMMER: Masswerk. In: Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. A. LEGNER (ed.). 3. Band, 51, Köln 1978.
- DARY 1998 — Stephen DARY: La cathédrale de Soissons. Paris 1998.

36 Podkladem příspěvku byla přednáška na kolokviu *Sakrální stavební formy středověku a raného novověku*, uspořádáno NPÚ, ú.o.p. v hl. městě Praze dne 11. listopadu 2008.

- DRAGOUN 1990 — Zdeněk DRAGOUN: Zjišťovací výzkum u věže kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 15, 1990, 287–292.
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002.
- DUBY 2002 — Georges DUBY: Umění a společnost ve středověku. Praha 2002.
- ERLANDE-BRANDENBURG 1982 — Alen ERLANDE-BRANDENBURG: Les sculptures de Notre-Dame de Paris au Musée de Cluny. Paris 1982.
- FAJT/BOEHM 2006 — Jiří FAJT / Barbara Drake BOEHM: Václav IV. / Panovnická reprezentace v otcových šlépějích. In: J. FAJT (ed.), Karel IV. Císař z boží milosti. Praha 2006.
- FAJT/ROYT 1997 — Jiří FAJT / Jan ROYT: Svatý Vojtěch ve vrcholném a pozdním středověku. In: Svatý Vojtěch – tisíc let svatovojtěžské tradice v Čechách. Praha 1997, stránky 37–39.
- FRIEDRICH 2000 — Verena FRIEDRICH: Der Dom St. Marien zu Erfurt. Passau 2000.
- GEREVICH 1971 — László GEREVICH: The Art of Buda und Pest in the Middle Ages. Budapest 1971.
- GRIMME 1972 — Ernst Günther GRIMME: Goldschmiedekunst im Mittelalter. Form und Bedeutung des Reliquiars von 800 bis 1500. Köln 1972.
- HILGER 1978 — Hans Peter HILGER: Aachen. In: Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. A. LEGNER (ed.). 1. Band, Köln 1978, 125.
- HLOBIL 2001 — Ivo HLOBIL: Die Bauskulptur an der Frontseite des Parler-Turms am St. Veitsdom. *Umění* 49, 2001, 290–304.
- HOMOLKA 1976 — Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. K problematice společenské funkce výtvarného umění v předhusitských Čechách. *Acta Universitatis Carolinae, Monographia* 55, Praha 1976, 55–97.
- HOMOLKA 1983 — Jaromír HOMOLKA: Umění gotické – Sochařství. In: E. POCHE (ed.), Praha středověká /čtvero knih o Praze/. Praha 1983, 359–489.
- HORVÁTH 1932 — H. HORVÁTH: A Székesfővárosi Múzeum középkori lapidárium leíró lajstroma. Budapest 1932.
- HOŘEJŠÍ 1968 — Jiřina HOŘEJŠÍ: Linhart z Aldenberku jako rožmberský stavitel? *Umění* 26, 1968, 296–300.
- HÖRSCH 2006 — Markus HÖRSCH: Madona ze Staroměstské radnice. In: J. FAJT (ed.), Karel IV. Císař z Boží milosti / Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha 2006, 106–107.
- HUML 1996a — Václav HUML: Pražské kostely sv. Michala a sv. Haštala na Starém Městě ve světle nových archeologických výzkumů. *Archaeologia historica* 21, Praha 1996, 17–29.
- HUML 1996b — Václav HUML: Dosavadní výsledky archeologického výzkumu v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologica Pragensia* 12, Praha 1996, 219–246.
- HUML 1997 — Václav HUML: K výzkumu fary u kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. In: R. NEKUDA / J. UNGER (eds.), Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Doc. Dr. VI. Nekudy, DrSc., Brno 1997, 293–301.
- HUML 1998 — Václav HUML: Příspěvek ke gotické podobě kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 23, Praha 1998, 323–334.
- HUML/MUK 1990 — Václav HUML / Jan MUK: Kostel sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 15, 1990, 277–285.
- CHOTĚBOR 2001 — Petr CHOTĚBOR: Die Sanierung des Südturms am St.-Veitsdom zu Prag. In: Dombaumeister e. V., Tagungsdokumentation, Ulm 2001.
- CHOTĚBOR 2003 — Petr CHOTĚBOR: Instandsetzungsarbeiten an dem Veitsdom und an der Georgskirche in Prag in den Jahren 2001–2003. In: Dombaumeister e. V., Dombaumeistertagung in Dresden und Meissen 2003, Tagungsdokumentation, 123–126.
- CHOTĚBOR/MĚCHURA 2005 — Petr CHOTĚBOR / Petr MĚCHURA: Katedrála ze všech stran – Chrám pod lešením. Propagační materiál k akci 21. 1.–10. 5. 2005. Informační středisko Pražského hradu 2005.
- CHYTIL 1929 — Karel CHYTIL: Umění české na počátku 15. století. *Umění* 2, 1929, 263–286.
- JINDROVÁ 1958 — Jarmila JINDROVÁ: Malba tří světců z domu čp. 460 v Praze 1. Zprávy památkové péče 27, 1958, 173–175.
- KALINA 1996 — Pavel KALINA: Architecture as a Mise-en-scene of Power: The Týn Church of the Virgin Mary in Prague in the Pre-Hussite Period. *Umění* 112, Praha 2004, 123–135.
- KALINA/KOTÁTKO 2004 — Pavel KALINA / Jiří KOTÁTKO: Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice. Praha 2004.
- KIBIC 1971 — Karel KIBIC: Staroměstská radnice. *Staletá* Praha 5, 1971, 33–63.
- KROUPA 1996 — Pavel KROUPA: Farní kostel sv. Mikuláše ve Znojme. *Průzkumy památek* 3, 1996, č. 2, 73 až 100.
- KUBÍČEK 1953 — Alois KUBÍČEK: Betlémská kaple. Praha 1953.
- LÍBAL 1946 — Dobroslav LÍBAL: Kostel sv. Michala na Starém Městě pražském. In: D. LÍBAL, Pražské gotické kostely. Praha 1946, 83–84.
- LÍBAL 1983 — Dobroslav LÍBAL: Umění gotické – Architektura. In: E. POCHE (ed.), Praha středověká /čtvero knih o Praze/. Praha 1983, 167–356.
- LÍBAL 1996 — Dobroslav LÍBAL: Gotické Staré Město a Josefov. In: Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov. Praha 1996, 17–26.
- LÍBAL 2000 — Dobroslav LÍBAL: Architektonické proměny Prahy v 11 stoletích. Praha 2000.
- LÍBAL/MUK 1996 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské. Praha 1996.
- LÍBAL/ZAHRAVNÍK 1999 — Dobroslav LÍBAL / Pavel ZAHRAVNÍK: Katedrála sv. Víta na Pražském hradě. Praha 1999.
- MACEK 2001 — Petr MACEK: Bílina – portál arciděkanského kostela sv. Petra a Pavla. In: Ústecký sborník historický 2001. Gotické umění a jeho historické souvislosti. Ústí nad Labem 2001, 433–449.
- MAGIRIUS 2001 — Heinrich MAGIRIUS: Der Dom zu Meissen. München–Regensburg 2001.
- MAGIRIUS 2003 — Heinrich MAGIRIUS: Der Meissner Dom im Spannungsfeld der Kunst in Mitteldeutschland und in Böhmen zwischen 1250 und 1450. *Umění* 51, 2003, 178–191.
- MERHAUTOVÁ 1971 — Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971.

- MUK 1989 — Jan MUK: Dům čp. 460/I. Stavebně-historický průzkum, SÚRPMO, Praha 1989.
- MUK 1991 — Jan MUK: Dojde konečně k obnově historické památky? Neznámé o kostelu sv. Michala. Svobodné slovo 47, 15. 1. 1991, 4.
- MUK 1993 — Jan MUK: Sluší se prodávat kulturní památky? Lidové noviny 6, 2. 11. 1993, 9.
- MUK/VLČEK/VANČURA 1996 — Jan MUK / Pavel VLČEK / Václav VANČURA: Dům u černého anděla, čp. 460/I. In: Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov. Praha 1996, 319–320.
- NEUWIRTH 1893 — Josef NEUWIRTH: Geschichte der bildenden Kunst in Böhmen. Praha 1893.
- NOVÁK 1976 — Antonín NOVÁK: Gotické malby v pražských měšťanských domech. Památky a příroda I, 1976, 335–342.
- NOVÝ 1989 — Rostislav NOVÝ: Nejstarší heraldické památky Staroměstské radnice v Praze. Pražský sborník historický XXII, Praha 1989, 33–64.
- NUSSBAUM 1985 — Norbert NUSSBAUM: Deutsche Kirchenbaukunst der Gotik. Entwicklung und Bauformen. Köln 1985.
- OUTRATA 1986 — Jakub Jan OUTRATA: Kostel Panny Marie před Týnem v Praze – architektonický vývoj ve středověku a současná oprava. Stáletá Praha XVI, Praha 1986, 147–170.
- PETRASOVÁ 2001 — Taťána PETRASOVÁ: Die unvollendete puristische Instandsetzung des hohen Turms der St.-Veits-Kathedrale zu Prag (1879–1911): Quelle der Erkenntnis und Ursprung von Irrtümern. Umění 49, 2001, 305–320.
- PLÁTKOVÁ 1977 — Zuzana PLÁTKOVÁ: Nástěnné malby v Čechách a na Moravě 1390–1420. Nepublikovaná disertační práce Praha 1977. Uloženo: FF UK, knihovna Ústavu dějin umění.
- POCHE ET AL. 1983 — Emanuel POCHE / Josef JANÁČEK / Jaromír HOMOLKA / Jiří KROPÁČEK / Dobroslav LIBAL / Karel STEJSKAL: Praha středověká /čtvero knih o Praze/. Praha 1983.
- PRIX/ROHÁČEK 1998 — Dalibor PRIX / Jiří ROHÁČEK: Kostel sv. Michala (V jirchářích, Opatovická). In: Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady. Praha 1998, 125–127.
- RECHT 1994 — Roland RECHT: Strassburg und sein Münster. Strassburg 1994.
- QUAST/JERRATSCH 2004 — Giseler QUAST / Hans Jürgen JERRATSCH: Der Dom zu Magdeburg. Berlin 2004.
- SCHUBERT 1994 — Ernst SCHUBERT: Der Dom zu Magdeburg. Leipzig 1994.
- SOJKA 2005 — Jaroslav SOJKA: Zříceniny klášterního kostela klarisek v Panenském Týnci. Nepublikovaná diplomová práce Praha 2005. Uloženo: Ústav pro dějiny umění FF UK.
- SOJKA 2010 — Jaroslav SOJKA: Zlomky opukových soch. In: K. NOVÁČEK (ed.), Kladubský klášter 1115 až 1421, osídlení – architektura – artefakty. Plzeň 2010, 78–91.
- STEJSKAL/KROPÁČEK 1983 — Karel STEJSKAL / Jiří KROPÁČEK: Umění gotické – Malířství. In: E. POCHE (ed.), Praha středověká /čtvero knih o Praze/. Praha 1983, 493–639.
- SUCKALE 1993 — Robert SUCKALE: Die Hofkunst Kaiser Ludwigs des Bayern. München 1993.
- VŠETEČKOVÁ/PRIX 2003 — Zuzana VŠETEČKOVÁ / Dalibor PRIX: Nově odkryté nástěnné malby v domě čp. 458/I U Zlaté lilie na Starém Městě v Praze. Umění 51, 2003, 510–516.
- VAJDIŠ/VILÍMKOVÁ 1969 — Jaroslav VAJDIŠ / Milada VILÍMKOVÁ: Kostel sv. Michala, stavebně-historický průzkum. Pasportizace SÚRPMO, Praha 1969.
- VÍTOVSKÝ 1994 — Jakub VÍTOVSKÝ: K datování, ikonografií a autorství Staroměstské mostecké věže. Průzkumy památek 1, 1994, č. 2, 15–44.
- VLČEK 1998 — Pavel VLČEK: Bývalý konvent servitů. In: FOLTÝN/VLČEK/SOMMER (eds.), Encyklopedie českých klášterů. Praha 1998, 546–548.
- WRATISLAVOVÁ/LORENC 1950 — Ludmila WRATISLAVOVÁ / Vilém LORENC: Kostel sv. Michala na Starém Městě pražském. Zprávy památkové péče 10, 1950, 225–237.
- WOLFF 1978 — Arnold WOLFF: Köln – Rathaus. In: Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. A. LEGNER (ed.). 1. Band, Köln 1978, 153.
- WOLFF 2005 — Arnold WOLFF: Der Dom zu Köln. Köln 2005.
- WORTMANN 2000 — Reinhard WORTMANN: Das Ulmer Münster. München 2000.
- ZYKANOVÁ 1991 — Marlene ZYKANOVÁ: Ke stavebním dějinám a umělecko-historickému významu Svatoštěpánského dómu ve Vídni. In: Vídeňská gotika. Katalog výstavy, Wien 1991.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Südfassade der Kirche des hl. Michael in der Prager Altstadt (ein Beitrag zur Erkenntnis der Prager Parlerbaukunst).

Die St. Michaelskirche in der Altstadt in Prag, in der alleinigen Stadtmitte unweit vom Altstädter Ring stehend, war in der Romanik einer der größten Kirchenbauten der Stadt. Im 15. und 16. Jahrhundert war sie die utraquistische Pfarrkirche mit engem Verhältnis zur Prager Universität (M. Christian von Prachatitz, Jakobell v. Mies, Johannes Hus). Die romanische und gotische Gestalt der Kirche wurde vom Barockumbau der Serviten verkleidet. Die Kirche und das Kloster wurden unter Josef II. säkularisiert und als Warenlager und Wohnhaus verwendet. Die archäologische Forschung unter Leitung von V. Huml, bauhistorische Untersuchung von J. Muk und nachfolgenden Rekonstruktionsarbeiten in den 1980–1990er Jahren bereicherten wesentlich die Kenntnis der historischen Gestalt der gotischen Kirche. D. Libal verankerte die Einordnung der Kirche ins Kontext der böhmischen und Prager gotischen Baukunst der Regierungsperiode Karls IV. und Wenzels IV. Als Bautyp ist sie der Kirche d. hl. Ägidius und der Betlehemskapelle in Prag und den Kirchen in Havlíčkův Brod (Deutschbrod) und Domažlice (Taus) nahe.

Neben dem jetzigen Barockhaupteingang in die Kirche an der Südfassade wurde ein Torso der gotischen Wandgliederung freigelegt und analytisch präsentiert. Er wird für einen Überrest nach einem großen, mit einer Vorhalle geschützten Portal vom Kathedraltyp gehalten. Seine Entstehung wird in der Literatur in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts gelegt. Mehrere Autoren überlegen von der Datierung näher zur Jahrhundertmitte. Mit Rücksicht zu den Mängeln in der Beschreibung, dem Nichtvorhanden der Stilanalyse und zur zweifellosen Qualität des in der Literatur als Portal genannten Torsos versuchte der Autor wenigstens zum Teil diese Lücken in der näheren Erkenntnis zu ersetzen. Der Fund lässt sich auch als eine Kapelle (Abb. 19) oder eine Verbindung der Kapelle mit dem Eingang (durchgängige Kapelle) darlegen.

Auch trotz dem Erhaltungszustand als Torso lässt sich in einer der Konsolen (Abb. 3, 15, 16) ein Widerhall der Prager Parler-Plastik und zahlreiche Analogien in der internationalen Kunst um 1400 sehen. Für die Lösung des Unterteils des Torsos vom St. Michael – das Blendmaßwerk mit der Konsole, wurde der Bogenfries mit Konsolen in der Kapelle des hl. Wenzels im Prager St. Veitsdom zum Vorbild. Am Domsüdturm findet man ein sehr ähnliches Motiv (Abb. 11). Ebenso das Überschneiden der Profile unter dem Gesims bei St. Michael (Abb. 4) kann auch am südlichen Turm des Veitsdoms gefunden werden. Die bemerkenswerteste Ermittlung stellt die Ableitung der Konsole vom St. Michael – eines fantastischen Gebildes mit klotzförmigen (Spiralen-) Augen (Abb. 16) von der Prager Domplastik (z. B. fantastische Gebilden am südlichen [hohen] Turm, am Strebesystem u. a. a. O. – Abb. 13, 14). Den Zusammenhang mit der Dombauhütte weisen auch die identifizierten Steinmetzzeichen (Abb. 5) und die Weise der Festigung der Teile der Profilierung mittels Dollen aus. Die Funde an der Südfassade der St. Michaelskirche erweitern somit den Umkreis des Parler-Schaffens um 1400. Zugleich können sie als ein weiteres Beispiel des späten schönen Stils verstanden werden.

Ähnliche Situation entstand im Fall der im ersten Dezennium des 15. Jahrhunderts an der Nordseite der Kirche zugebauten Privatkapelle des reichen Patriziers Leonhard von Aldenburg. Von der begründungslos in den 1880-er Jahren abgerissenen Kapelle erhielten sich neben der einfachen zeichnerischen Dokumentation auch wertvolle, dank dem Transfer gerettete und z. Z. im Stadtmuseum ständig ausgestellte Wandgemälde der Landespatronen Böhmens St. Prokopp, Adalbert, Wenzel und Sigismund.

Abb. 1. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Südseite, östlicher Teil der paneelierten Portalwand, um oder nach 1400.

Abb. 2. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Südseite, Detail der unteren Partie vom östlichen Portalfragment mit der einstigen Ablege-, bzw. Sakramentsnische, um oder nach 1400.

Abb. 3. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Fragment der östlichen Konsole mit angekittetem Maßwerk, um oder nach 1400.

Abb. 4. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Gesims- und Maßwerkdetail.

Abb. 5. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Steinmetzzeichen, um oder nach 1400.

Abb. 6. Prag, Altstädter Rathaus. Kapellenerker, Situation, 1350er Jahre.

Abb. 7. Prag, Altstädter Rathaus. Kapellenerker, 1350er Jahre.

Abb. 8. Prag, Altstädter Rathaus. Kapellenerkerfuß, schwebendes Maßwerk mit einer Lilie, 1350er Jahre.

Abb. 9. Prag-Hradschin, Burg. St. Veitsdom (Kathedrale der hl. Veit, Wenzel und Adalbert), Kapelle d. hl. Wenzel. Schwebendes Maßwerk mit Lilien und Konsole unter dem Gesims im Kapelleninneren, vor 1366.

Abb. 10. Prag-Hradschin, St. Veitsdom, Kapelle d. hl. Wenzel. Detail der Südwandkonsole im Kapelleninneren, vor 1366.

Abb. 11. Prag-Hradschin, St. Veitsdom. Süd- (Hoher) Turm, Blendmaßwerk an der Westseite unterhalb des Fensters vom 2. Obergeschoss.

Abb. 12. Prag, Altstädter Rathaus. Kapellenerkerfußdetail, Fries mit Eckmasken, 1350er Jahre.

Abb. 13. Prag-Hradschin, St. Veitsdom. Süd- (Hoher) Turm, Südseite, östliche Konsole unterhalb des Fensters vom 1. Obergeschoss. Infolge des Aufnahmewinkels ist die Spitzbogenschärfe nicht entsprechend deutlich.

Abb. 14. Prag-Hradschin, St. Veitsdom. Süd- (Hoher) Turm, Südseite, westliche Konsole unterhalb des Fensters vom 1. Obergeschoss.

Abb. 15. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Paneelierte Wand, Konsole in Gestalt eines fantastischen Gebildes im östlichen Teil.

Abb. 16. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Deutliche Augen des fantastischen Gebildes am Konsolenfragment im östlichen Teil der Paneelierung.

Abb. 17. Prag-Altstadt, Haus Nr. 458/I Zur goldenen Lilie. Ladengewände mit einem Steinmetzzeichen, vor 1400.

Abb. 18. Prag-Altstadt, Haus Nr. 458/I Zur goldenen Lilie. Ladengewände mit der plastischen Lilie, vor 1400.

Abb. 19. Prag-Altstadt, St. Michaelskirche. Idealdarstellung der ursprünglichen Gestalt und Funktion des an der Südwand freigelegten Torsos.

Überseetzung Jindřich Noll

Mgr. Jaroslav SOJKA
Správa Pražského hradu
jaroslav.sojka@hrad.cz